

ԳՆԵԼ Մ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Տեսուչ Անթիլիասի Կարողի-
կասարանի տպարանին)

ԱՆՄԱՀ ՎԵՋԱՓԱՌԸ¹

որագիրս կուգա համեստ, գործավոր դասակարգի ներկայացուցիչն մը: Անթիլիասի հրապարակը կայնած էի և կսպասեի ինքնաշարժի: Սուգին շափ ծանր՝ կհամենար նաև ինքնաշարժը, երբ հեզիկ քովս մոտեցավ թոմարղացի հայ երիտասարդ մը, և երկյուղածությամբ լեցուն ձայնով մը հարցուց ինձի.

— Հա՛յր սուրբ, ե՛րբ պիտի թաղվի Վեհափառի մարմինը:

— Կիրակի օր, Անթիլիասի մեջ:

Աչքերուն մեջ ծիածանվեցավ դառն արցունքը ու հուզումին հաղթահարելով հարեց.

— Կրնա՞ք թաղել անմահը, ո՛ր ձեռքերը պիտի իջեցնեն զայն գերեզման, կրնա՞ մահանալ Տեր Գարեգին Կաթողիկոս Հովսեփյանց, որ ազգին դարավոր ու փառավոր արժեքները կյանքի կոչեց և հայությունը անմահացուց:

Չկրցավ շարունակել, արցունքը խեղդեց ձայնը կոկորդին մեջ, փղձկեցավ ու հեռացավ՝ կբաժ՝ իր սիրտը կրծող ծանր սուգին տակ, ու դիւ ձգելով շատ ավելի ծանր ու լուռ տառապանքի մը տակ, այն մտածումով, որ Վեհափառ Հայրապետին թողած պարապը կանգոհեր նաև շատերու կարգին համեստ գործավորի մը սիրտը:

Տառապանքը կզսպանակվի ոչ այնքան այն դժբախտ իրողութենեն, որ Գարեգին Կաթողիկոսը ոչ ևս է, այլ առավելաբար այն մտածումեն, որ ան կրնար ապրիլ ավելի անդրոր ու երկար կյանք մը և ի լույս ընծայել իր բոլոր թերավարտ ու անտիպ գոհարները, որոնց արժանիքի գնահատանքին

ի՛նք հասած էր միայն՝ շատ, շա՛տ քիչերու հետ:

Անգամ մըն ալ կիջնե սուգի սև քողը Կիլիկիո դարավոր Աթոռին վրա ու խավարին մեջ կյանքը կդառնա անել բավիղ մը՝ խալխափումով գտնելու համար ելք մը ապագայի լուսաշող արշալույսին:

Գարեգին Կաթողիկոս կհանդիսանա Արարատյան դաշտի մեջ սիգապանծ բարձրացող ու դեպի երկինքի ամպերը սուրացող նվիրական Արարատը: Ցավը տակավին թարմ է և կորուստը չենք կրնա ըստ արժանվույն գնահատել, ճիշտ ինչպես լեռներու ահավոր մեծություն մոտիկ չենք կրնար կշռել անոնց մեծությունները: Պետք է հեռվեն դիտել զանոնք, որովհետև քանի՞ կհեռանանք անոնցմե, անոնք ա՛յնքան կդառնան մեծ, տիրապետելու աստիճան բոլոր անըրպետներու: Այնպես ալ հտքեն պիտի զգանք ու սգանք մեծությունը անհետացող ՄԵՍ ՀՈԳԵՎՈՐԱԿԱՆԻՆ:

Զգացումով գրված սա տողերուն հակալշիռը չկորսնցնելու համար՝ պոռթկացող ու չզսպվող ցավի ամեհի ալիքներուն ընդմեջեն, ես կուգեմ անգամ մըն ալ անդադառնալ Տեր Գարեգին Կաթողիկոսը մեր աչքին մեծցնող ու սրբացնող ազդակներու մասին, որոնք իրագործվեցան կարճ ժամանակամիջոցի մը մեջ և Անթիլիասը դարձուցին ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ԿԵԴՐՈՆ մը:

Երանաշնորհ Հայրապետը իր առանձին ուշադրության առարկան դարձուց ԴՊՅԵՎԱՆՔը, որովհետև համոզված էր, որ «բավական չէ մի կերպ կառավարվելու դրությամբ բավականանալ, այլ պետք է անցնել ստեղծագործող կյանքի, կրոնական-և կենցաղական և մշակույթի մարզերի մեջ», ինչ որ կիրականանար մեծ մասամբ Դպրեկանքով, պատրաստելով մեկ կողմի գիտնական, բա-

1. Գնել Մ. վարդապետի հոգվածը արտատպում ենք Բեյրութի «Արարատ» օրաթերթից փոքր կրճատումով:— ԽՄԲ.:

րոպիչ և մշակութային գործերով զբաղող միաբաններ և մյուս կողմն ուսուցիչներ ու քահանայապետներ Կիլիկյան վիճակներու թն Սիդուսքի գաղտնիներու պահանջներուն հա-
մարդ:

Անսխիզապես հրավիրվեցան կարող ու մասնագետ ուսուցիչներ, աշակերտության թիվը 20-են բարձրացրեցվ 50—60-ի, բացվեցավ ԲԱՆԱՆԱՅԻՅ ԴԱՍԱՐԱՆԸ, և Դպրեվանքը տվավ իր հոնձքը:

Շրջանավարտ սաներ ձեռնադրութենէ
հտք զրկվեցան Եվրոպա և Ամերիկա, կա-
տարելագործելու համար իրենց ուսումը: Ա-
նոնցմէ շատ վարդապետ, երկու քահանա և
երեք աշխարհական ուսանողներ կ'ստնվին
Ամերիկա, մեկական քահանաներ՝ Անգլիա,
Ֆրանսա, Հաբսբուրգեան, Գիպրոս և Սլովակա,
իսկ երեք վարդապետ և երկու քահանա Լի-
բանանի մէջ: Այս տարի պիտի ձեռնադր-
վին երկու վարդապետ և երկու քահանա և
սարկավազներ, որոնց ձեռնադրութիւնը հե-
տաձգվեցաւ վեհապառ Հայրապետի մահ-
վան պատճառով:

Դպրեվանքին հետո ՏՊԱՐԱՆը դարձավ
Վեհափառ Հայրապետին ուշադրության ա-
ռարկան:

Տպարանը մինչև Վեհափառ Հայրապետի ընտրությունը կկառավարվեր մի'այն մեկ գործալորով. այժմ տպարանի մեջ կաշխատին տասնյակ մը գործալորներ: ԿԱԶՄԱՏՈՒՆը իր օրով բացվեցավ տպարանի մեջ: Տպագրական նոր մամուլ բերվեցավ, ինչպես նաև կարող մեքենա: Հրահանգված էր գնելու արդիական նոր մեքենաներ ու տառեր, տպարանը դարձնելու համար ըստ ամենայնի բոլոր պահանջները բավարարող:

Տպագրված, տպագրվող և տպագրելի
պիրքերու շարքը շատ է:

Ի՞ր ջանքերով ՀԱՍԿը ծաղկեցավ, ըլլա՞ր բովանդակութեամբ և ըլլա՞ ծավալով: Սկընսով հրատարակվել ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՍՆ տարեգիրքը, որուն Ա. և Բ. տարիները լույս տեսան արդեն, և Գ. տարին շուտով մամուլի տակ կ'մտնէ: Տպվեցան ՀիՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ ՁԵՌԱԳՐԱՅ Ա. հատոր, Բ.ը մամուլի տակ է և ընդամենը պիտի ըլլան չորս հաստափոր հատորներ, ամեն հատոր բաղկացած ավելի քան 1.250 էջերէ. ՅՈՒՅԱԿ ՁԵՌԱԳՐԱՅ ԱՆԿՅՈՒԹԻՈՒ, Բարձրէն Աթոռակից Կաթողիկոսի, որուն 1.000-ն ավելի էջերը տպված են և ի մտոտ լույս կ'տեսնեն. ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՉՈՐԻՅ ԱԿԵՏԱՐԱՆՁԱՅ, Ստեփանոս Սյունեցիի և մամուլ տակ է նո՛ւյն հեղինակի ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵԶԵԿԻԷԼԻ հատորը:

Տպագրված գիրքերու ցանկը տալ չէ մեր նպատակը, այլ ալսքանով ցույց տալ թէ

տպարանը ո՛րքան ճամբա կտրած անցած է
իր օրով, մինչ իրմե առաջ մի՛այն կուպա-
գրվիք ԱՄՍԱԹԵՐԹ ՀԱՍԿԸ՝ 16 երեսով, քա-
նի մե հատուկուտոր տպագրական գործերով,

Երրորդ ուղարկության անդիկիբ հաստատությունը ՄԱՏՏՆԱՂԱՐԱՆն էր, որուն համար հանգուցյալ Վեհափառը կրսեր. «Նա մի ծաղիկ է, որ բուսնում է միայն հոգևոր կյանքով ուռնացած ազգերի մեջ»: Քաղաքակիրթ ազգեր կ'ալարծենան իրենց մատենադարաններով, որոնց համար իծախսեն հսկա գումարներ, անոնց մեջ պահելու համար դրերու մեջն իրենց եկած հասած գրական իրենց վաստակները: Մենք ես՝ որպես քաղաքակիրթ ազգ՝ ունեցած ենք մեր Գլածորները, որոնց Մատենադարաններուն մեջ պահված են մեր միջնադարյան շրջանի անգին գոհարները:

Մատենադարանի գիրքերուն թիվը հասած է մոտավորապես 12.000-ի, որոնց վրա տարվե-տարի կալիչնան հարյուրավորներ: Տպարանի կազմատունը կաշխատի կազմիչ մատենադարանի անկազմ գրքերը, որոնք ըստ նյութի դասավորված են ու կապհվին ապակեդարաններու մեջ: Վհհայիառ Հայրապետը մատենադարաններու բարիքները վա-լեյած անձնավորություն մը, իր կարգին լայն բացավ Կաթողիկոսարանի մատենադարա-նի դռները բանասերներու առջև, զորս նաև հաճախ պատվեց՝ իրեն սեղանակից ընե-լով զանոնք:

Իր օրոքով տեղի ունեցան ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՆԵՐ, Անթրիապի Վեհաբանին մեջ, ուր քննվեցան ու վավերացվեցան Ուսուցչական ծրագիր-կանոնագիր և Ուսումնական ծրագիր, ԿԻՐԱԿՆԵՐՈՅԱ ՎԱՐժԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՆԵՐ, ուր մշակվեցավ ծրագիր-կանոնագիր՝ հայ մանկրտավուչն իրոնական դաստիարակության դրոժը դնելու համար ավելի ամուր հիմերու վրա:

Իր օրով հաստատվեցավ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱ-
ՐԱՆԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՕՐը, որ հանդես ե-
կավ զույգ համեղուներով 1946-ին և 1947-ին
և ստեղծեց մեծ խանդավառություն երա-
վըտասեր ու արվեստադու հայ թե օտար
հասարակության մեջ:

Ոչ որքի մտքին պիտի ելլէ ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ԵՎ ՀԱՅ ԱՐՎԵՍՏԻ ՅՈՒՅԱՀԱՆԳԻՏՈՐ, որ տե-
ղի ունեցավ 1948-ին, Կաթողիկոսարանի
դահլիճին մէջ, ուր ցուցադրուեցան հայ ըն-
տիր ձեռագիրներ՝ մագաղաթի և քղթի վրա,
հայ աւման ծաղկողներու մանրանկարներ՝
անբառամ զուլներով, մեր աւանտու հաւն-
աւներու փառապանքը՝ անխոս փառի և
փայտի վրա, մեր հանճարեղ վարպետներու

բարձրացուցած սրբատաշ կաթոլիկները, հայ արհաւիրքի դրամները, որոնցմով վաճառվեցավ հայ աշխատանքը, Հակոբ Մեղապարտ տպագրիչի և Աստվածաշունչը տպագրող Ոսկան Վարդապետի և անոնց արժանավար հաշտողներուն լուսաբեր տպագրությունները գտնեմքերգյան, ոսկերեւի և նրբանյութ ասեղնագործություններ, ազնվական գույներով հայադրոշմ գորգեր և մեր արվեստագետներու մանր արվեստով սխրալի ստեղծագործություններն նմուշներ, իրի և կորովներ հայ հաճնարի ջրվեժներ:

Նախարարներ, դեսպաններ, հյուպատոսներ, երեսփոխաններ, բանաստեղծներ, մտավորականներ, արվեստագետներ, վաճառականներ, արհեստավորներ, բանավորներ՝ ամենապզգի և մերազնյա, թվով 12.000 հաղորդվեցան հայ արվեստի խորհուրդով, նոյեմբերի 28-ին մինչև դեկտեմբերի 26:

Իր օրով հաստատվեցավ ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԼՍԱՐԱՆը, ուր քանիցս դասախոսեց և գրեթե միշտ անձամբ նախագահեց անոր դասախոսություններուն ու ըրավ փակման խոսքերը այնքան զմայլելի ու համոզմամբ դադարներով ու լեզվով: Այժմ այդ դասախոսությունները տեղի կունենան Պետական Կրթական նախարարության սրահին մեջ:

Կատարեց ՍՈՒՐԲ ՄՅՈՒՌՈՒՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹՅՈՒՆ, որուն ներկա եղան ավելի քան 25—30.000 հայ հավատացյալներ, օծեց ՀԻՆԳ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐ, կենսագործելու համար ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ, կազմակերպեց ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ ԴՅՈՒՅԱԶՆԱՄԱՐՏԻ 1500-ԱՄՖԱԿԻ ԲԱՅՄԱՆ ՈՒ ՓԱԿՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, որուն սակայն չկրցավ անձամբ ներկա ըլլալ, անողոր հիվանդությամբ անկողնու դամված ըլլալով:

Վեհափառ Հայրապետը ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ մարզի մեջ ևս ուներ ծրագրեր: Անոր փափաղն էր դնել Անթիլիասի Հայոց վանքը նյութական ամուր հիմքերու վրա: Իր միտքը հիվանդության շրջանին տեսպես կտառապէր Անթիլիասի ապագայով և կըսէր. «Ի՞նչ

պիտի անենք, ի՞նչ անեմ, ի՞նչ պիտի լինի»: Այս նպատակին համար անիկա վանքին նվիրեց մինչև հետին սենտր իր ստացած նվերներուն, որոնք գոյացած էին Ամերիկայի մեջ և այլուր կատարված իր հոբելյանական հանդիսություններին: Ան հարյուր հազար դոլարներ նվիրաբերեց վանքին, որոնցմով հինգ տարի մատակարարեց վանքին տարեկան ծախսերը և մնացած գումարով զինեց ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ ԿԱԼՎԱՄԸ Բեյրութի Շարա Համրա պողոտային վրա:

Իր ջանքերով սկսավ շինությունը ԴՊՐԵՎԱՆՔԻ ՆՈՐ ՇԵՆՔԻՆ, նկատելով որ Դպրեւանքի հին շէնքը անբավական էր պարփակելու աշակերտության ծավալող թիվը: Դրպեւանքի նոր շէնքը իրեն կողքին ունի մատենադարանի բաժին մը, ընդարձակ սրահներով, որոնք պիտի կահավորվին ամենեն արդիական ձևով, և ուր պիտի փոխադրվին մատենադարանի 12.000 գրքերը: Դպրեւանքի նոր շէնքը ունի նաև հարակից թանգարանի բաժին մը, ուր պիտի ամփոփվեն հայկական (հատկապես Կիլիկյան) և արեւելյան հնություններ:

Շէնքը ավարտած է արդեն, և ի՞նչ տխուր զուգահեռություն. անոր հետ մեկտեղ ավարտեցավ նաև կյանքը Վեհին, որուն սիրտը կտրուփեր ի տես և ի լուր այդ շէնքին քարակոփներու ամեն մեկ քուլունկի հարվածներուն:

Կերպեր անոր բացումը անձամբ կատարել, իր փափաղը մնաց երազ միայն...

Իր ջանքերով Բիքֆայայի մեջ գնվեցավ 52.000 քառակուսի մետր տարածությամբ ընդարձակ ու չքնաղ գետին մը, ուր աշխատանքներ սկսած են արդեն, բարձրացնելու համար Կաթողիկոսարանի վաչելուշ ամառանոց մը, Դպրեւանքի հարակից ընդարձակ շէնքով մը և մատուռով մը:

Երանաշնորհ Հայրապետը համեստ պայմաններու մեջ ծնալ Տիրոջ պես, և անոր պես ապրեցավ հարուստ կյանք մը, մեղի կտակելով անմոռաց հիշատակ մը:

